

УДК 378.015.31:7:373.3

Н. В. ПИЛИПЕНКО

**ОСНОВНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

У статті теоретично обґрунтовано основні аспекти формування педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи; розкрито психолого-педагогічні умови формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи; виокремлено етапи становлення й розвитку педагогічної культури вчителя як суспільно-історичного явища, розкрито сутність загальної структури професійних якостей (психограму) учителя початкової школи. Розглянуто принципи підготовки майбутніх учителів до процесу формування педагогічної культури учнів.

Ключові слова: педагогічна культура, професійно-педагогічна культура, професіограма, принципи.

На сьогодні пріоритетну увагу в реформуванні вищої освіти в Україні надано підготовці нової генерації педагогічних кадрів, що здатна трансформувати в собі нову освітньо-світоглядну парадигму гуманістичного піднесення цінності особистості вихованця. А такий перехід до нового особистісно орієнтовного типу освіти неможливий без суттєвого підвищення рівня педагогічної культури студентів, які в майбутньому будуть педагогами.

Необхідно зазначити, що педагогічна культура ґрунтується на спеціальному педагогічному утворенні й вимагає високого професійного рівня культури діяльності.

До досліджень педагогічної культури зверталися такі вчені, як С. Абдуліна, З. Абросімова, С. Архангельський, В. Бенін, В. Загвязинський, Т. Іванова, І. Ісаєв, Б. Коротяєв, В. Ледньов, В. Нікітенко, Л. Подимова, Ш. Санатулов, В. Сластьонін, Ю. Сенько, В. Тамарін, Н. Фатянова, Е. Шиянов, Н. Шеховська, Г. Щукіна та ін.

Фундаментальне значення для розвитку теорії та практики формування педагогічної культури мають концепції безперервної професійно-педагогічної освіти Т. Браже, Р. Жданова, Ю. Кулюткіна, Н. Нечаєва, Є. Нікітіна, В. Онушкіна, Я. Турбовського, Т. Шамової.

Поняття “професійно-педагогічна культура” визначене І. Ісаєвим як рівень і спосіб творчої самореалізації особистості викладача в різноманітних видах педагогічної діяльності й спілкування, спрямованих на засвоєння, передачу й створення педагогічних цінностей і технологій [2, с. 34].

У процесі формування професійно-педагогічної культури вчений виділяє одну з головних тенденцій – тенденцію, що розкриває залежність формування професійно-педагогічної культури від рівня розвитку професійної свободи особи, її творчої самореалізації в педагогічній діяльності, у виборі її стратегії й тактики.

У підході І. Ісаєва зазначена тенденція знаходить своє практичне відображення в реалізації таких принципів, як принцип індивідуалізації та

диференціації формування педагогічної культури; професійно-педагогічної спрямованості цілісного педагогічного процесу; суперечливої єдності наукової та педагогічної діяльності [2, с. 133–135].

Серед психолого-педагогічних умов формування професійно-педагогічної культури, виділених І. Ісаєвим, найзначущими для нашого дослідження є формування індивідуально-творчої концепції професійно-педагогічної діяльності викладача, що припускає усвідомлення педагогічних цінностей і технологій; формування інноваційного середовища й включення викладача в процес створення, засвоєння й упровадження педагогічних нововведень; впровадження варіативних форм підвищення професійно-педагогічної та естетичної культури, орієнтованих на розвиток педагогічної свідомості й самосвідомості, педагогічного мислення й рефлексії, педагогічних здібностей і вмій; диференціацію й індивідуалізацію формування загальної культури викладача.

Формування педагогічної культури учителя залежить від суперечливого характеру сучасної теорії організації освітнього процесу в навчальному закладі, де отримує освіту майбутній фахівець, наявності неоднозначних підходів до визначення категорій “культура” й “особистість” у науці, існування різних точок зору щодо визначення факторів і умов розвитку особистості та її ролі в професійній діяльності.

Враховуючи наше уявлення про педагогічну культуру майбутнього фахівця як фундаментальних характеристик його особистості, які відображають двобічні відносини між людиною та соціально-педагогічним середовищем, необхідно виділити основні положення:

– усвідомити зміст, внутрішню структуру й функції такого складного й багатоаспектного поняття, як педагогічна культура, можливо лише в процесі міждисциплінарного його вивчення, у результаті чого цілісне явище можна розглянути з різних позицій;

– педагогічна культура є явищем, що динамічно розвивається. У певні історичні періоди відбувається модифікація її змісту і функцій, викликана реакцією особистості педагога на зміни педагогічної ситуації;

– спроможна до розвитку й відображення в особистісних структурах педагога особливостей культури певного народу, менталітету, рівня розвитку педагогічної теорії в конкретному суспільстві, педагогічна культура зберігає свої базові інтернаціональні ознаки: систему духовно-світоглядних, ціннісних, комунікативних і діяльнісно-технологічних компонентів, об’єднаних свідомістю педагога та які творчий характер і виконують випереджальну роль щодо рівня розвитку педагогічної теорії, суспільства, середовища; культурологічну самореалізацію особистості викладача в саморегуляторному процесі організації розвиваючого навчання, сповненому життєвим змістом; відображенні цілісності особистості педагога, якості його особистісних і професійних компонентів, які сформувалися в результаті саморозвитку й впливу зовнішніх дій освітнього середовища.

Вищезазначене дає змогу нам зануритися в сутність складного явища у змістовному, функціонально-діяльнісному, індивідуально-особистісному

планах й демонструє можливості культури виступати умовою й показником якості освітнього процесу.

На наш погляд, аналізуючи вищезазначене, необхідно виділити етапи становлення і розвитку педагогічної культури вчителя як суспільно-історичного явища:

I – емпіричний (інтуїтивно-практичний) – найтриваліший (від зародження людського суспільства до появи соціальних інститутів, що здійснюють навчання). На цьому етапі дидактична культура перебуває на рівні первісного синкретизму. Конструктивна функція здійснюється шляхом проб і помилок, профілактична – у вигляді табу, у спілкуванні – тверді форми, авторитарні методи;

II – репродуктивний (лінійний за структурою, моністичний за методологією) – від появи соціальних інститутів, що здійснюють навчання до появи дидактики як теорії. Зберігається домінуюча роль конструктивної та профілактичної функцій, при цьому конструктивна функція втілюється в різних теоріях і концепціях навчання;

III – прагматичний (еклектичний за методологією, плюралістичний щодо підходу) – становлення дидактики як науки. Дидактична культура залишається складним явищем, що веде до широкого плюралізму, безлічі позицій, найчастіше протилежних, при цьому підходи з наукового погляду висвітлені слабо. Плюралізм задає інновації, які суперечливо впливають на дидактичну культуру. На цьому етапі спостерігається ріст інновацій, зміна соціальних відносин, криза культури, криза наступності поколінь.

Суперечності в розвитку дидактичної культури проявляються найбільш чітко, тому виступає деструктивна функція культури. У сучасних соціально-економічних умовах на цьому етапі проблеми професійно-педагогічної культури в широкому сенсі посідають чільне місце й розробляються провідними вченими в цій галузі як необхідний компонент вирішення загальносоціальних проблем. Цей етап у методологічному аспекті збігся з історичним етапом розвитку суспільства.

Конструктивна функція при цьому підсилюється, але її не реалізовано в системі, що знаходить відображення в різноманітті підходів, визначень, технологічних систем, однак відсутній стабільний “вектор руху”. Це приводить до появи своєрідної “моди” на певні педагогічні інновації;

IV – науковий (рефлексивний) – системно-методологічний за підходом, що реалізує науковий рівень дидактики, і інтегративний у діяльності. Слід зазначити, що естетична культура особистості відрефлексована як феномен. На цьому етапі інтегруються всі чотири функції культури.

Зазначені етапи класифіковано за рівнем усвідомлення й побудови педагогічної діяльності.

Досліджуючи дидактичні аспекти підготовки вчителів початкових класів, Л. Подимова зазначає, що “одним зі шляхів удосконалювання підготовки вчителя є створення на основі професіографічного вивчення оптимальної моделі педагогічної діяльності” [3, с. 36]. Професіограма вчителя визначає зага-

льний обсяг і науково обґрунтоване співвідношення суспільно-політичних, соціальних і психолого-педагогічних знань, а також програму педагогічних і методичних умінь і навичок, необхідних майбутньому вчителю.

При розробці професіограми вчителя початкових класів необхідно враховувати такі принципи: комплексний підхід щодо вивчення професійної діяльності; цілеспрямоване складання професіограми задля досягнення конкретної практичної мети; диференціація професіографічних характеристик, що відбивають типові й специфічні ознаки професії; відображення реального стану професії в конкретних соціально-економічних умовах; облік перспектив і професійного росту; надійність і науковість (професіограма розробляється на основі системного, особистісного й діяльнісного підходів).

Розробка професіограми вчителя початкових класів має здійснюватися за такою програмою:

1. Вивчення діяльності вчителів початкових класів у школі: вивчення предмету й мети діяльності, вимог до результатів праці, вимог до рівня професійної компетентності.

2. Вивчення організації професійного навчання студентів у педагогічному навчальному закладі: вивчення документації, навчально-методичного забезпечення та програм навчання, аналіз занять.

3. Розробка програми навчання студентів педагогічних навчальних закладів на основі розробленої професіограми.

4. Експериментальна перевірка програми професійного навчання студентів.

Загальну структуру професійних якостей (психограму) учителя початкової школи можна подати в такому вигляді:

- високі моральні якості сучасного вчителя;
- педагогічна спрямованість особистості як інтегральна якість, що включає у свою підструктуру інтерес і схильність до педагогічної праці, любов до дітей і орієнтацію на розвиток особистості учня;
- педагогічні здібності, зокрема, дидактичні, академічні, перцептивні, організаторські, експресивно-мовні, комунікативні, рефлексивні, управлінські, вольові (авторитарні), акторські (елементи), сугестивні, проєктивні, конструктивні, творчі та ін.;
- педагогічна самосвідомість майбутнього учителя як комплекс понять про себе й свою професію, самооцінювання, визначення власних цілей і перспектив;
- низка загальнолюдських якостей, що здобувають у педагогічній діяльності й мають професійно важливе значення (терплячість, витримка, наполегливість, доброта, чуйність, чуйність, принциповість та ін.);
- індивідуальний стиль діяльності в його оптимальному для особистості варіанті з максимальним використанням власних сильних сторін і компенсацією слабких.

Таким чином, з огляду на те, що психограма вчителя початкових класів (психологічні вимоги до фахівця, особистісні й психофізіологічні

якості) достатньо вивчена, то необхідно більш детально розглянуто диференції “дидактична підготовка”.

На думку Л. Подимової, “дидактична підготовка – це підготовка вчителя до оптимальної організації процесу навчання. Вочевидь, вона повинна враховувати всі компоненти процесу навчання: соціально-детерміновані цілі навчання, зміст, знання про структуру процесу навчання та зв’язки між компонентами педагогічної системи, суперечності, які постають у процесі навчальної діяльності, принципи, методи, види навчання та їх психолого-педагогічне обґрунтування, форми організації навчання, оцінювання результатів певної діяльності” [3, с. 40].

На наш погляд, основними принципами підготовки майбутніх вчителів до процесу формування педагогічної культури учнів є:

1. Принцип особистісної орієнтації, що полягає в гнучкості змістовної частини блоків підготовки майбутніх фахівців, обліку потреб і особистісних орієнтацій в питаннях розвитку естетичної культури особистості, що відображено в змісті фахової підготовки.

2. Принцип культуровідповідності, що полягає в переважній орієнтації на виявлення й засвоєння традицій культури на державному рівні в галузі естетично-культурного розвитку особистості.

3. Принцип діяльнісного підходу до процесу організації підготовки, а саме організація фахової підготовки в напрямі діяльності самовизначення, інструментарієм якої рефлексія й діалогічне спілкування.

Форми фахової підготовки майбутніх учителів до здійснення діяльності щодо формування професійної культури особистості вибираються на основі принципів, описаних вище (а саме, принципу особистісної орієнтації та діяльнісного підходу), а також з урахуванням виявленої специфіки педагогічної діяльності. Таким чином, оскільки процес самовизначення ґрунтується на усвідомленні норм певної діяльності й співвіднесенні їх із потребами, то необхідно говорити про використання майбутнім фахівцем умінь рефлексивного самоаналізу, а також діалогічних умінь (для розуміння іншої культури, духовного світу іншої особистості тощо).

Висновки. Незважаючи на різні підходи до пояснення суті та змісту педагогічної культури, вона покликана створювати оптимальні умови для розв’язання практичних завдань і є процесом комплексного впливу на особистість, на формування її загальної культури.

Список використаної літератури

1. Барабанщиков А. В. Проблемы педагогической культуры преподавателей вузов / А. В. Барабанщиков // Советская педагогика. – Москва: Просвещение, 1981. – № 1. – С. 71–78.
2. Исаев И. Ф. Теория и практика формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы / И. Ф. Исаев. – Москва ; Белгород : БГПИ, 1993. – 219 с.
3. Подымова Л. С. Дидактическая подготовка учителей начальной школы в системе высшего педагогического образования : дис. ... канд. пед. наук. / Л. С. Подымова. – Москва, 1983. – 184 с.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2015.

Пилипенко Н. В. Основные аспекты формирования педагогической культуры будущих учителей начальной школы

В статье теоретически обосновываются основные аспекты формирования педагогической культуры будущих учителей начальной школы; раскрываются психолого-педагогические условия формирования профессионально-педагогической культуры будущих учителей начальной школы; выделяются этапы становления и развития педагогической культуры учителя как общественно-исторического явления, раскрывается сущность общей структуры профессиональных качеств (психограмму) учителя начальной школы. Рассматриваются принципы подготовки будущих учителей к процессу формирования педагогической культуры учащихся.

Ключевые слова: педагогическая культура, профессионально-педагогическая культура, педагогическая культура, профессиограмма, принципы.

Pylypenko N. Key Aspects of Pedagogical Culture Future Primary School Teachers

The article substantiates basic theoretical aspects of pedagogical culture of primary school teachers; reveals the psychological and pedagogical conditions of professional pedagogical culture of primary school teachers; distinguishes stages of and development of pedagogical culture of the teacher as a socio-historical phenomenon reveals the essence of the overall structure of competencies (psychogram) primary school teacher. In the article the principles of training future teachers in the process of formation of pedagogical culture of students.

The article deals with the formation and development of pedagogical culture of the teacher as a socio-historical phenomenon, among which the author identifies four phases: empiric (easy and practical); reproductive (linear in structure, monistic methodology); pragmatic (eclectic methodology, pluralistic in approach) and scientific (reflective).

The author emphasizes that the development profession primary school teacher should consider the following principles: an integrated approach to the study of professional activity; deliberate drawing profession, subordinate to the achievement of specific practical purpose; profession differentiation characteristics,; reflect the real state of the profession in a specific socio-economic conditions; accounting prospects and professional growth; reliability and scientific.

The author argues that as the process of self-determination is based on the realization of certain rules and their correlation with needs, you should talk about the future use of the specialist skills of reflective introspection and dialogic skills.

Key words: pedagogical culture, professional and pedagogical culture, pedagogical culture, profession principles.